

FRANS-JOS VERDOODT, *Kerk en Christen-Democratie. De Katholieke Kerk tegenover de christen-democratie in België, inzonderheid tegenover de door haar als dissident beschouwde priester Adolf Daens en diens medestanders (1890-1907)*, R.U.G., 1988, promotor: R. Van Eenoo.

Het onderzoek kon gesteund worden op ruime primaire bronnen van privaatrechtelijke en van publiekrechtelijke aard: kerkelijke archieven op elk niveau van de hiërarchie (seculier en regulier), persoonlijke papieren van politici die een eersterangsrol vervulden tijdens de beschouwde periode, archieven van diplomatieke instellingen. De archivalia uit het Vaticaan Archief nemen hierbij het belangrijkste aandeel in, zowel op het kwantitatieve als op het kwalitatieve vlak, niet in de laatste plaats omdat die archieven voorheen ontoegankelijk waren.

Het onderzoek bevat drie hoofdbestanddelen: de Kerk, de christen-democratie en de verhouding tussen beide. De rode draad wordt gevormd door het conflict tussen priester A. Daens en diens kerkelijke overheid enerzijds en het conflict tussen conservatieve en progressistische gelovigen anderzijds.

Het onderzoek levert in de eerste plaats een genuanceerd beeld en wellicht vrij definitief beeld over de figuur van de Aalsterse priester, die het boegbeeld was van de radicale christen-democraten in België, zonder evenwel hun leider te zijn. De bredere context waarin de figuur van A. Daens en de verhouding van deze tot zijn kerkelijke overheid dienen gesitueerd is die van de Belgische christen-democratie, die verschillende wortels en een verschillende ontwikkeling hebben gekend in Wallonië, Vlaanderen en Brussel. In Wallonië ontstond die beweging grotendeels in de kern van de kerkelijke instellingen. Haar actie was vooral gericht tegen de sociale effecten van de kapitalistische produktiewijze. In Vlaanderen ontwikkelde de christen-democratie zich buiten de kerkelijke referentiepunten. Haar ontstaansomgeving was er een van leken die in verzet kwamen tegen de symbolen van de Belgische gevestigde orde, die beschouwd werd als een domper op de algemene emancipatie van Vlaanderen. Daardoor kenmerkt de christen-democratie in Vlaanderen zich door haar anti-gouvernementele, anti-monarchale en antiklerikale opstelling, al dient men dat laatste grotendeels te begrijpen in de staatkundige betekenis van het woord. In Brussel tenslotte ontstond de christen-democratie in een milieu van sociaal-progressistische priesters en academisch geschoolde leken, hoofdzakelijk advocaten. Haar moti-

vatie was er van etisch-filosofische aard, nl. de relatie van de christenen tot de politieke consequenties van de Sociale Kwestie.

De geschiedenis van de Belgische christen-democratie functioneert in onderhavige studie als het scharnier in de strijd tussen progressistische en conservatieve gelovigen, een strijd die zich overigens situeert in een kader van overgang van elite-democratie naar massa-democratie, waarbij het sociaal-economische aspect het ruimste kader vormt. Die strijd, die de facto opgedrongen werd aan de christen-democraten omdat de conservatieven hun integratie in de Katholieke Partij bestendig verhinderden, was in de eerste plaats een strijd om het oordeel van de kerkelijke overheid. Dat oordeel maakte het politieke optreden van de gelovigen immers legitiem of niet-legitiem, orthodox of niet-orthodox. De onmogelijkheid om progressisten en conservatieven samen te houden binnen één politiek verband plaatste de Kerk tegenover een dilemma, waaruit zij zich gedurende ruim een decennium vruchteloos zou trachten te bevrijden. Die crisistoestand in de verhouding tussen de kerkelijke overheid en haar politieke uitdrukkingsvormen bleef bestaan tot hij zich als het ware vanzelf oploste toen de conservatieven zich in Rome lieten verrassen door het tactisch optreden van de Gentse politicus A. Verhaegen, de feitelijke leider van het gematigd sociaal-politiek progressisme.

Het onderzoek leidt tot de vaststelling dat geen generaliserend antwoord kan geboden worden op de vraag naar de houding van de kerkelijke overheid tijdens en met betrekking tot de bovenbeschreven crisis.

Beschouwt men de houding van de H. Stoel als top van de kerkelijke hiërarchie, dan stelt men vast dat het daar ingenomen standpunt een compromis was tussen een eerder emotionele en eerder conservatieve paus Leo XIII en diens eerder afstandelijke en eerder progressistische staatssecretaris M. Rampolla. De H. Stoel zou overigens nooit de indruk bieden ontvankelijker te zijn voor de conservatieve beïnvloedingsgolven dan voor die van de progressisten. Met enige nuance kan zelfs gesteld worden dat het tegendeel waar was, wat er van de weeromstuit toe leidde dat de politieke leiders van het katholiek conservatisme in België bijna voortdurend blij gaven van ongeduld, onmacht en geprikkeldheid in hun relatie tot de kerkelijke overheid. Hetzelfde kan overigens gesteld

worden omtrent de verhouding tussen die overheid en de Belgische koning.

De houding van Rome werd grotendeels bepaald door de Belgische progressistische bisschoppen, die op hun eigen terrein vaak politiek bakzeil haalden, ondanks het feit dat zij tot in 1897 de meerderheid vormden binnen het Belgisch Episcopaat. De feitelijke onmacht van de progressistische bisschoppen laat zich verklaren door hiernavolgende factoren:

- zij kozen de weg van de minste weerstand, uit vrees niet gehoorzaamd te worden ;
- het disciplinair conflict tussen priester A. Daens en zijn bisschop vormde een rem op hun bewegingsvrijheid ;
- de aartsbisschop, behorend tot de progressisten, hielp zelf het proces op gang brengen dat tenslotte leidde tot een conservatieve meerderheid binnen het Episcopaat;
- met uitzondering van A. Rinaldini, traden de Brusselse nuntiusen op als militante conservatieven;
- het christen-democratisch activisme van enkele Leuvense priesters-hoogleraren oefende na 1895 nog weinig praktische invloed uit op het Episcopaat;
- enkele kernen van invloedrijke jezuïetenpaters verleenden actieve steun aan het conservatisme;
- in grote delen van Vlaanderen kantten de geestelijken van parochies en gemeenschappen zich openlijk tegen de christen-democratie.

De stapsgewijze vorming van een conservatieve meerderheid binnen het Belgisch Episcopaat is één der geringe voorbeelden van actieve procesvorming en strategie in de besluitvorming. Daarbuiten bepaalden intuïtie en de opportuniteit van het ogenblik vaak de kerkelijke besluitvorming. Een andere opvallende vaststelling is dat er van een verzuimd optreden op sociaal-politiek vlak niet zo veel te merken was. Dit hield vooral verband met het feit dat de meest alerte en militante conservatieve leider Ch. Woeste met succes elke zuilvorming zou kunnen bestrijden, in de eerste plaats tot schade van de gematigde christen-democraten en de sociaal-katholieken. Uiteindelijk hebben de radicale christen-democraten nog het doeltreffendst kunnen werken aan hun

"zuil", niet in de laatste plaats omdat zij na 1895 systematisch werden uitgesloten van enige legitimatie door de kerkelijke overheid.

Onderhavig onderzoek leert tenslotte ook dat de crisis omheen de christen-democratie -die de crisis werd van de verhouding tussen de kerkelijke overheid en haar progressistische en conservatieve politieke vertalingen- mede bepaald werd door wat door de H. Stoel en de nuntiusen de "volksaad der Belgen" werd genoemd, met name hun querulant gedrag en hun "op overdreven wijze gehecht zijn aan de grondwettelijke vrijheden en het autonoom beslissingsrecht". De Romeinse leiders en hun gezanten bleken immers tenvolle te beseffen dat in België het gezegde "Roma locuta, causa finita est" slechts een halve waarheid was als het ging om kwesties waarin politiek en godsdienst nauw met elkaar verstrengeld waren.